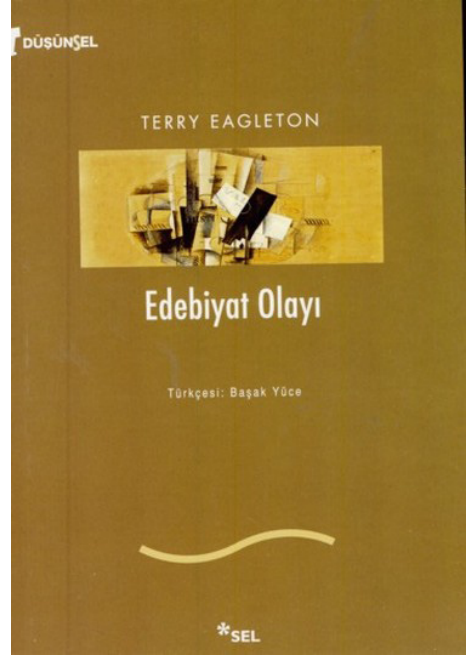

“Olayın” Işığında Edebiyata Bakmak

Bir yıl içinde üç farklı yayınevi tarafından beş kitabı Türkçeye çevrilen İrlanda asıllı İngiliz düşünür Terry Eagleton’ın üzerinde en fazla konuşulan, en çok dikkat çeken yapıtı *Edebiyat Olayı* oldu. Eagleton, edebiyat kuramının geri çekilmesi karşısında sorduğu kışkırtıcı ve minimal sorularla hem bu geri çekilme sürecinin analizini yapıyor hem de dikkatleri yeniden bu kurama çekiyor. Postmodernizm süreci özcü, homojen, özgüveni yüksek birçok kuramları silkerken edebiyat kuramı da bu etkiden payına düşeni aldı. Çünkü edebiyat kuramı, diğer kuramlarla ve disiplinlerle ilişkili olarak ve çoğunlukla edebî olmayan kaynakların kavramlarını kullanarak varlığını sürdürüyor. “Bugünkü okurlar için post-yapısalcılık, Marksizm, psikanalizm ve bu tür kuramların büyük bir çoğunluğu yabancı bir dil mesafesine çekilirken” bu kuramların yerini daha eklettik ve postmodernist dile daha fazla olanak sağlayan “kültürel çalışmalar” gibi kuramlar aldı. Her ne kadar Eagleton, süreci yeni kuramların nihai zaferi biçiminde dondursa da, kuramlar doğaları gereği çabuk katıl-şan ve geriye düşen iddialardır; canlı olan, zinde kalan edebiyattır ve edebiyat, bir süre sonra kuramı aşan, onu hükümsüz kılan bir nitelik taşır. *Edebiyat Olayı*’ndan daha önce Türkçeye kazandırılan *Kurgu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu* adlı yapıtında Gerogry Jusdanis ise, ‘tehlikede olanın bizzat edebiyatın kendisi olduğunu ve

bugünün insanının ‘edebiyatın ne işe yaradığı’ sorusu karşısında daha tatminsiz bir hâlde olduğuna’ işaret etmişti. Hem Eagleton da hem de Jusdanis gibi kuramcılar edebiyat için bir tür kıyamet senaryosu iddiası üretiyorlar. Ama Eagleton’ın tersine Jusdanis soru sormaktan çok cevap vermeye, öneriler ortaya koymaya odaklanmışken Eagleton zaman zaman eksilteli cevaplar verse de kitabın dinamiğini sorduğu sorular üzerine kuruyor. Bu iddiayı derinleştirmek için *Edebiyat Olayı*’nın edebiyatın “ne olduğuna” değil de “ne olmadığına” odaklandığını söyleyebiliriz. Roland Barthes de: “Dünyada hiçbir edebiyat eseri sorduğu soruya cevap vermemiştir ve tam da bu askıya alma her zaman onu edebiyat yapan şeydir.” der, bu söz Eagleton’ın soru sorma üslubuna bir cevaz niteliği de taşır.

Eagleton, edebiyat kuramı ile birincil ve ikincil ilişkiler kuran kuramların tezlerini karşıt iddialar üzerinden değerlendirirken aynı zamanda bu kuramlar arasında öznel diyaloglar kuruyor. Kitap bu özelliği ile bir seminer havası taşıyor. Bu da birbirleri karşısında görece yalıtılmış ve mesafeli olan kuramları daha dar bir iddia mekânı içerisinde gözlemlene imkânı sağlıyor. Ama yazar, genel yaklaşım biçimi olarak kuramların iddialarını zayıflatmayı onlara ters projektorler tutmayı daha çok seviyor.

Kitabın ilk bölümü: *Realistler ve Nominalistler*'de Eagleton, Adorno'nun yanıtını *Aydınlanma'nın Diyalektiği* adlı eserinde verdiği eski bir tartışma ile perdeyi açıyor. Çünkü aydınlanma ile birlikte sanat, seküler olana yaklaşan, giderek giydiği eski dinî elbiseden kurtulmaya çalışan bir çabayla biçimlendi. Bununla birlikte 'şeyler de gizemli auralarından sıyrılıp insanoğlunun kullanımına, refahına hizmet eden nesnelere dönüştüler' ve bu da 'felsefenin, sanatın din bilimle olan bağını kesmeyi başarması ile mümkün oldu.' Eagleton, bu bölümün henüz başında söze "amaçsız bir saptırma gibi görünebilecek bir konu ile başlayalım" cümlesi ile giriyor. Ama birçok kuramın bu zemin üzerinden hız aldığını düşündüğümüzde aslında konu çok da anlamsız bir saptırma değil.

İkinci bölüm olan "Edebiyat Nedir? (1)" de ise Eagleton, yıllar önce *Edebiyat Kuramı* adlı yapıtında dile getirdiği "edebiyatın hiçbir şekilde bir özü olmadığı" iddiasını hatırlatıyor. Ama yazar için edebiyatın özünün olmayışı 'edebî kategorinin meşru-

iyetinin' olmadığı anlamına gelmiyor. Tam da bu noktada Eagleton, Wittgenstein'in 'aile benzerlik kuramı' ile tezini somutluyor. Wittgenstein bu kuramında, aile üyeleri arasındaki benzerliği kıyaslar. "Bu adamlar, kadınlar ve çocuklar birbirlerine benziyor olabilirler; ama bunun nedeni hepsinin kulaklarının kıllı, burunlarının yuvarlak, ağızlarının salyalı olması veya huysuz olmaları değildir. Bazıları bu özelliklerin bir ya da ikisini taşır ama diğerleri taşımaz; bazıları belki başka bir fiziksel ya da yaradılıştan gelme karakteri kendinde toplar. Bundan da, aynı ailenin iki üyesinin ortak tek bir özelliği bulunmayabileceği ama yine de bu zincire dâhil olan bazı ara öğelerle birbirleriyle bağlantılı oldukları sonucu çıkar." "Edebi ya da kuramsal olan karşısında ters duran, ters olan nedir? Söz gelimi boş zaman kavramının karşısında emek kavramı vardır." Peki, edebiyatın karşısında onun tersi hükmünde olan şey nedir? Eagleton, bu sorunun cevabıyla edebiyata ait olanlar arasındaki ortak bir ya da birden çok noktanın olmadığını belirtmesine rağmen bu çabanın sonunda doğan boşluğu, muğlaklığı da Wittgenstein'in 'aile benzerlik kuramı' ile açıklar.

Üçüncü bölüm: "Edebiyat Nedir? (2)" de ise Eagleton, edebî eserlerin ahlaki boyutlarını didikler. Dinin geriye çekilmesi sonrası edebiyat ahlakın paradigması olma rolünü üstlendi. Ve bu ahlak da Eagleton'ın belirttiği üzere liberal ahlaktı. Liberal ahlaktan yola çıkan birçok eleştirmen ise öğretici olan, vaaz veren eserlerin sanatsal olanın rağmına bir tavır geliştirdiklerini söylerler ama Eagleton, bunun bir klişe olduğunu ve gerçek olamayacağını

söyler. Shakespeare, Brecht, Blake ve Dickens örnekleri ile de tezini güçlendirir. Bu bölümün asıl kışkırtıcı alt başlığı ise gerçeklik ve kurmaca arasındaki hareketli sınırın nerden başlayıp nerede bittiği tartışması. Yazar, buradaki performansı ile de klasik anlamdaki gerçekçilik anlayışını tersyüz etmeyi onu yeni kuramların dinamiğine sarmalayarak anlatmayı başarıyor.

“Kurmacanın Yapısı” adlı dördüncü bölümde ise Eagleton, *“kurmaca kuramının belki de edebiyat felsefesinin en zor ama aynı zamanda akademik açıdan en çok ilgi uyandıran”* boyutu olduğunu vurgular. Yazar bu bölümde de gerçeklik - kurmaca tartışmasını sürdürür. Thomas Pavel’den aktardığı, “kurmaca karakterlerin var olmadan mevcut oldukları” tezi onun için anahar hükmüdedir hükmüdür. Eagleton’a göre kurmaca kategorisi gittikçe daha gerçekçi bir hâle gelen hayal gücüne dayalı yazın türünü gerçeğe dayalı anlatımlardan ayırma ihtiyacından doğmuştur. Burada öne çıkan kuram ise “alımlama kuramı.” Tartışma bu kuramın ışığı altında sürdürülüyor.

Stratejiler, kitabın beşinci ve son bölümü. Yazar asıl bu bölümde kuramları enikonu silkeliyor ve yeniden Wittgenstein’in “aile benzerlik kuramını” hatırlatıyor. Bölümün temel sorusu, göstergebilimi ve feminizmi, biçimcilikle psikanalizi ya da post yapısalcılıkla alımlama estetiğini birbirine bağlayan şeyin ne olduğudur? Yanıt da bu sözde gizlidir: “Edebiyat kuramlarının paylaştığı tek bir özellik olmayabilir; ama kendilerin sürekli olarak kullandığı bir kavram olmasa da çoğunu aydınlatılacak, bilhassa tek bir kavram var-

dır. Bu da strateji olarak edebiyat eseridir.” Yazarın cevap aradığı temel soru budur. Edebiyat, gerek metin (yazar) gerekse de okur nezdinde bir strateji midir? Eagleton, yazarın stratejilerine karşılık okurun stratejilerini ileri sürer. Ve bu iddiasıyla da okumayı kuramsal bir soruna dönüştürür. Haksız değildir çünkü modernist metin okura direnen, kendisine kapanan, kuşatılması zor bir metindir. İşte stratejilerin işlevi tam da budur yani eser ile okur arasındaki hayati bağı, edebiyat eserinin ortaya çıkması için iş birliği yaparlar. Bu bölümde Eco ve Jameson’a için açılan parantezi de hatırlatmak isterim.

Kitabın ve yazarın karakterini örnekleyen bir tavır olarak Terr Eagleton’ın kitabın başında ileri sürdüğü iddiasını ben yazının sonuna almayı uygun gördüm: *“Kurgusallığın çeşitli biçimleri ortak merkezi özellikler gösteriyor olabilirler mi diye sorarak edebiyat kuramı konusuna yöneliyorum. Görgüsüzlük edecek olsam diyebilirim ki bu kitap, edebiyatın (en azından bugün için) gerçekte ne anlama geldiğinin makul bir açıklamasını sunuyor ve aynı zamanda hemen hemen bütün edebî kuramların ortak bir yönüne ilk kez dikkati çekiyor. Ama dediğim gibi görgüsüzlük edip bunu dile getirmeyeceğim.”* diyor.

Edebiyat Olayı, edebî kuramlar etrafında düşünen her okurun mutlaka ama mutlaka okuması gereken bir kitap.

Mehmet ÖZTUNÇ